

TIJORAT BANKLARI FAOLIYATINI TARTIBGA SOLISHNI TAKOMILLASHTIRISH

Murodova Dilnoza Choriyevna

DSc., Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Bank ishi kafedrası

Annotatsiya: Maqolada O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan amalga oshirilayotgan pul-kredit siyosati vositalari orqali tijorat banklari faoliyatini tartibga solishning maqsadi, vazifalari, strategiyasi va taktikasi o'rin olgan. Unda tijorat banklarining tabiati, ularning iqtisodiy xavfsizligiga ta'sir etuvchi tahdidlar, ulardan himoyalash usullari, tijorat banklarining iqtisodiy xavfsizligini baholash mezonlari bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Tijorat banki, Markaziy bank, pul-kredit siyosati, pul-kredit vositalari, likvidlik, kredit, qayta moliyalash stavkasi.

Kirish. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son qarori bilan tasdiqlangan 2022-2026-yillarda Yangi O'zbekistonni rivojlantirish strategiyasida davlat ulushi bo'lgan tijorat banklarida transformatsiya jarayonlari yakunlandi va bank aktivlaridagi xususiy sektorning ulushi 2026 yil oxirigacha 60 foizgacha yetkaziladi. banklarning resurs salohiyati va moliyaviy barqarorligini ta'minlash, mustahkamlash milliy iqtisodiyotni jadal rivojlantirish va yuqori o'sish sur'atlarini ta'minlashning zarur shartlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. .Bu, o'z navbatida, tijorat banklarining rivojlanishi uchun zarur bo'lgan moliyaviy sharoitlarni yaratish zaruriyatini keltirib chiqaradi. Banklar rivojlanishining zarur moliyaviy shartlaridan biri ularning faoliyatini tartibga solish amaliyotini takomillashtirishdir [1].

Markaziy bank pul-kredit siyosatini amalga oshirishda asosiy e'tiborni pulga bo'lgan talabni to'liq qondirish va real sektorda investisiya jarayonlarini rag'batlantirishga qaratmoqda. Mamlakatimizda makroiqtisodiy siyosatni olib borishda dunyoda va hamkor mamlakatlarda ro'y berayotgan iqtisodiy jarayonlar inobatga olinadi, ularning mamlakatimiz iqtisodiyotiga salbiy ta'sirining oldini olish, ichki talab va real sektorda investitsiya faolligini rag'batlantirish, investitsion faollikni ta'minlash, investitsion faollikni yaratish tadbirkorlik faoliyati va barcha sohalarda rivojlanishi uchun qulay sharoitlar yaratilgan. ishlab chiqarish hajmini kengaytirishni ta'minlash orqali muvozanatli iqtisodiy o'sish sur'atlariga erishishga asosiy e'tibor qaratilmoqda.

Adabiyotlar sharhi. Iqtisodiy adabiyotlarda va xalqaro bank amaliyotida «pul-kredit siyosati» va «pul-kredit siyosati» tushunchalari sinonim tushunchalar sifatida keng talqin qilinadi. Masalan, mashhur rus iqtisodchilari – S.Moiseyev, O.Lavrushin, I.Mamonova, M.Malkina, G.Fetisovlar «pul-kredit siyosati» tushunchasidan keng foydalanadilar. Bu holat ular tomonidan nashr etilgan “Markaziy bank faoliyatini tashkil etish”, “Pul-kredit siyosati: nazariya va amaliyot”, “Rossiya va xorijdagi inflyatsiya jarayonlari va pul krediti bilan tartibga solish” mavzularida chop etilgan darslik va o'quv qo'llanmalarida yaqqol ko'zga tashlanadi. ko'rish mumkin.

“Pul-kredit siyosati” tushunchasi amerikalik, yaponiyalik va yevropalik iqtisodchilar tomonidan chop etilgan darsliklar va ilmiy maqolalarda qo'llaniladi. Masalan, taniqli iqtisodchi olim, AQSH Federal rezerv banki prezidenti B.Bernanke o'zining tadqiqot va ilmiy maqolalarida faqat “pul-kredit siyosati” tushunchasidan foydalangan [2]. Xuddi shunday holatni A. Bernsda ham kuzatish mumkin[3].

M.Malkina pul-kredit siyosatiga quyidagicha ta'rif beradi: “Pul-kredit siyosati – bu Markaziy bank tomonidan pul massasi va pul qiymatini boshqarish, mamlakatda narxlar va milliy valyuta barqarorligini ta'minlashga qaratilgan kompleks chora-tadbirlardir va iqtisodiy yilda amalga oshiriladi. o'sishni rag'batlantirish uchun” [4].

S.Moiseyevning fikricha, pul-kredit siyosati davlatning iqtisodiyotni tartibga solish siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, pul bozoridagi talab va taklif uning ob'ekti hisoblanadi [5].

D.Vinogradov va M.Doroshenko hammuallifligida nashr etilgan “Moliyaviy-valyuta iqtisodiyoti” (Finansovo-denejnaya ekonomika) darsligida pul-kredit siyosati pul massasi va foiz stavkalarini tartibga solishga qaratilgan siyosat sifatida e'tirof etilgan. [6].R.Miller va D.Van-Xuz hammuallifligidagi “Zamonaviy pul va bank ishi” darsligida pul-kredit siyosati pul emissiyasi va pul muomalasini nazorat qilishga qaratilgan chora-tadbirlar majmui sifatida talqin etilgan [7].

Mashhur iqtisodchi olim N.Meniku AQSH FZTning pul-kredit siyosatini iqtisodiyotda muomaladagi pullar ustidan nazoratni amalga oshirish sifatida izohladi [8]. U pulga talab va taklifni tartibga solish va nazorat qilishga qaratilgan chora-tadbirlar majmui sifatida tan olinadi.

Pul-kredit siyosati - pul-kredit vositalari orqali iqtisodiyotni tartibga solishga qaratilgan siyosat bo'lib, Markaziy bank tomonidan amalga oshiriladi. Pul-kredit siyosati Hukumat iqtisodiy siyosatining strategik maqsadiga bo'ysunadi va makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Pul-kredit siyosatining takomillashtirilmaganligi iqtisodiyotning pul massasi darajasini oshirishga imkon bermayapti, buning natijasida xo'jalik yurituvchi sub'ektlar o'rtasidagi qarzdor-kreditor qarzlari muammosini hal qilib bo'lmaydi.

O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki pul-kredit siyosatining strategik maqsadi milliy valyutaning barqarorligini ta'minlashdan iborat. Shuning uchun milliy valyutaning ayirboshlash kurslari dinamikasini baholash pul-kredit tahlilining muhim masalalaridan biridir. O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining makroiqtisodiy siyosati va pul-kredit siyosati, birinchi navbatda, narxlar barqarorligini saqlash va aholining milliy valyutadagi daromadlarini oshirish orqali milliy valyutaga qiziqishni oshirishga qaratilgan.

Markaziy bankning pul-kredit siyosati bo'yicha ilmiy izlanishlar olib borgan ko'plab iqtisodchilar, jumladan O.Naumchenko, J.Matuk, V.Usoskin, K.Baynke, T.Bobaqulov, O.Namozovlar pul-kredit siyosatining besh jihatini belgilab berganlar. an'anaviy cholg'uning mavjudligini tan olgan. Ushbu vositalarga quyidagilar kiradi:

1. Markaziy bankning qayta moliyalash siyosati;
2. Majburiy zaxiralar siyosati;
3. Ochiq bozor siyosati;
4. Valyuta siyosati;
5. Depozit siyosati.

Markaziy bankning qayta moliyalash siyosati tijorat banklarini kreditlash bilan bog'liq chora-tadbirlar majmuidir. Barcha mamlakatlarda, shu jumladan, O'zbekiston Respublikasida ham Markaziy bank tijorat banklari uchun oxirgi instansiya kreditori hisoblanadi. Shu bilan birga, davlatning iqtisodiy siyosati doirasida moliyalashtiriladigan muhim tadbirlar va investisiya loyihalari tijorat banklari orqali markazlashtirilgan mablag'lar hisobidan moliyalashtiriladi.

Markaziy bank tijorat banklariga uchta usulda kredit berishi mumkin:

1. Markaziy bank tomonidan tijorat banklariga balanslarni qayta hisoblash yo'li bilan kredit berish;
2. Markaziy bank tomonidan tijorat banklariga ularning balansida qimmatli qog'ozlarni garovga qo'yish orqali kredit berish.
3. Markaziy bank tomonidan tijorat banklariga bevosita kredit berish.

Markaziy bank tomonidan tijorat banklariga ularning balanslarini qayta hisobga olish yo'li bilan berilgan kreditlar kredit ssudalari, foiz stavkalari esa kredit stavkalari deb ataladi. Markaziy bankning foiz siyosatida asosiy o'rinni hisob stavkalari egallaydi. Buning asosiy sababi, bizningcha, hisob siyosati Markaziy bankning boshqa vositalariga nisbatan bir qator muhim afzalliklarga ega.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotning uslubiy asosini Markaziy bank pul-kredit siyosatining strategik maqsadlari tashkil etilib, u inflyatsiyaga qarshi kurashish, mamlakat bank tizimi va to'lov tizimlari barqarorligini ta'minlash, inflyatsiyaning maqsadli sur'ati va pul-kredit siyosatining o'sish sur'atlarini ta'minlashdan iborat. pul ta'minoti. pul-kredit siyosatining taktik maqsadlari hisoblanadi. Statistika ma'lumotlar, induksiya va deduksiya, ekspert bahosi, qiyosiy va trend tahlil usullaridan foydalanilgan.

Tahlil va natijalar. Mamlakatimiz iqtisodiy rivojlanishining yangi bosqichida amalga oshirilayotgan tarkibiy islohotlar doirasida O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining maqsad va vazifalari, institutsional tuzilmasi tubdan qayta ko'rib chiqildi. Pul-kredit siyosati mantiqan yangi tamoyillar asosida olib borildi. Xususan, mamlakatimizda ichki narxlar barqarorligini ta'minlash vazifasi Markaziy bankning ustuvor maqsadi sifatida belgilandi. Valyuta siyosati va pul muomalasini tartibga solish sohasida amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar, yangi voqelikda makroiqtisodiy sohada shakllanayotgan shart-sharoitlar pul-kredit siyosatida muhim o'zgarishlarni amalga oshirish uchun asos bo'ldi. O'rta muddatli istiqbolda inflyatsiyaning past va barqaror darajasini ta'minlash makroiqtisodiy muvozanatning muhim omili bo'lib, mamlakatda ijtimoiy vaziyatni yaxshilash, investitsiya faolligini rivojlantirish va tarkibiy o'zgarishlarni amalga oshirish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi. Iqtisodiyotda ichki narxlar barqarorligini ta'minlash bilan birga, Markaziy bank tomonidan mamlakatimizda bank-to'lov tizimini rivojlantirish bo'yicha ko'rilayotgan chora-tadbirlar kelajakda iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlaydi. Aytish joizki, faqat pul-kredit siyosatidagi islohotlar iqtisodiy o'sishning asosiy manbai bo'la olmaydi. Pul-kredit choralari asosan qisqa muddatli ahamiyatga ega bo'lib, iqtisodiyotda yalpi talab va taklif hajmining qisqa muddatli tebranishlarini yumshatish va ishlab chiqarishdagi farqlarni kamaytirishga xizmat qiladi. Pul-kredit siyosatining asosiy yo'nalishlari Markaziy bank uchun o'rta muddatli istiqbolda dasturiy hujjat hisoblanadi. Ushbu hujjat orqali Markaziy bank pul va kredit sohasidagi o'z maqsadlarini keng jamoatchilikka e'lon qiladi. Asosiy yo'nalishlarda pul-kredit siyosatining tamoyillari va usullari tushuntirilib, iqtisodiy rivojlanishning ichki va tashqi sharoitlari hamda inflyatsiya jarayonlari baholanadi, makroiqtisodiy ko'rsatkichlar tahlili va prognozlari e'tirof etiladi. Markaziy bank o'rta muddatli istiqbolda pul-kredit siyosatini olib borishda inflyatsiya darajasini pasaytirgan holda inflyatsion targetlash rejimiga o'tish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishga e'tibor qaratmoqda. Shu

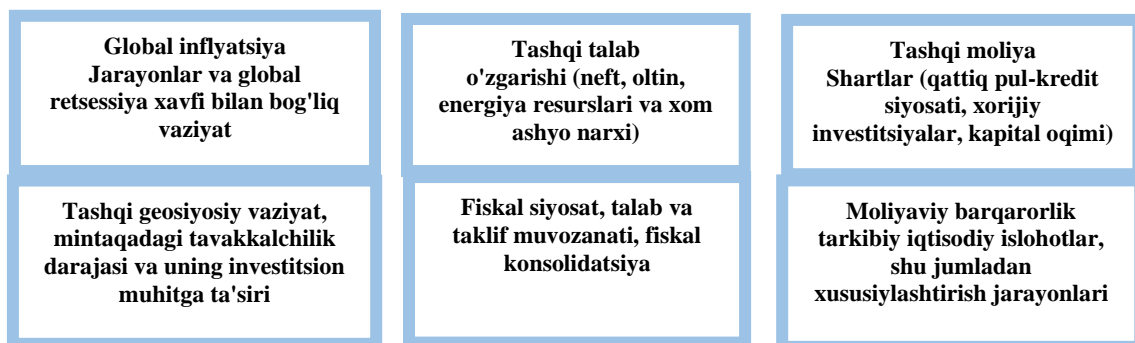
nuqtai nazardan, Markaziy bankning pul-kredit siyosati o'rta muddatli istiqbolda "o'tish davri" pul-kredit siyosati rejimida amalga oshirilishi nazarda tutilmoqda.

O'rta muddatli makroiqtisodiy rivojlanish stsenariylari va pul-kredit siyosatining asosiy yo'nalishlari. 2023 va 2024-2025 yillarga mo'ljallangan pul-kredit siyosatining asosiy yo'nalishlarida

- o'rta muddatli istiqbolda pul-kredit sohasida amalga oshirilishi lozim bo'lgan chora-tadbirlar, Markaziy bankning tashqi va ichki iqtisodiy sharoitlarning o'zgarishiga munosabati va javob choralari, pul-kredit siyosatini olib borishga yondashuvlar o'z aksini topgan.

- Kelgusi yillarda pul-kredit siyosatini amalga oshirishda asosiy e'tibor iqtisodiyotda narxlar barqarorligini ta'minlash va inflyatsiya darajasini maqsadli 5 foiz darajasiga tushirish maqsadlariga qaratiladi.

- Markaziy bank tomonidan 2 ta stsenariy asosida o'rta muddatli makroiqtisodiy prognozlar ishlab chiqilgan. Tashqi va ichki sharoitlardagi farqlar, iqtisodiy jarayonlarning borishi va islohotlarni amalga oshirishga oid kutilmalar asosiy mezon sifatida belgilandi.

1- rasm. Kelajakdagi makroiqtisodiy vaziyatning asosiy omillari [9]

Yuqori inflyatsiya sur'atlari, qattiq global valyuta va moliyaviy sharoit, yirik iqtisodiyotlardagi mo'tadil faollik va o'sib borayotgan geosiyosiy keskinlik tufayli jahon iqtisodiyotida xavf va noaniqlik saqlanib qolmoqda.

1- jadval. Makroiqtisodiy ko'rsatkichlar [10]

Ko'rsatkichlar	2021 (haqiqat)	2022 ((kutib turing))	Asosiy senariy prognozlari		
			2023	2024	2025
Yillik inflyatsiya darajasi	10	12-12,5	8,5-9,5	5-6	5
Haqiqiy YaIM	7,4	5,2-5,8	4,5-5,0	5-6	6-6,5
Yakuniy iste'mol xarajatlari	9,7	10-11	5-6	8-9	7-8
- uy xo'jaliklari	11,6	12-14	5-6	9-10	8-9
- davlat boshqaruvi organlari	3,4	2-3	3-4	5-6	4-5
Asosiy kapitalga investitsiyalar	5,2	5-6	9-10	12-13	10-11
- markazlashtirilgan investitsiyalar	-3,6	-(10-15)	1-2	9-10	6-7
- markazlashmagan investitsiyalar	7,4	10-14	11-12	14-15	11-12
shulardan, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar	-3,4	5-6	20-30	20-25	10-15

2017 va 2018 yillarda O'zbekiston iqtisodiy o'sish sur'ati 2012-2019 yillar davomida (2017 va 2018 yillar bundan mustasno) asosiy savdo hamkorlarining o'rtacha o'sish sur'atlaridan yuqori bo'ldi. otlar mos ravishda 4,4 va 5,4 foizni tashkil etdi. Pandemiya davrida pul-kredit siyosatining yumshatilishi va hukumat tomonidan qo'llab-quvvatlanayotgan siyosatning amalga oshirilishi natijasida O'zbekiston iqtisodiyoti 2020-yilda 1,9 foizga, 2021-yilda esa 7,4 foizga o'sdi. Markaziy bank tashqi iqtisodiy konyunkturadagi o'zgarishlarning ta'siri kutilganidan zaifroq bo'lishini, iqtisodiyot tarmoqlarida faollikning oshishini, tashqi savdo aylanmasi hajmining yuqori o'sish sur'atlarini hisobga olib, yalpi ichki mahsulotning real o'sish sur'atini belgiladi. uchun 2022 da 5.0 U -5.5 foiz atrofida bashorat qilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 18-noyabrdagi PF-5877-sonli "Inflyatsiyani targetlash rejimiga bosqichma-bosqich o'tish orqali pul-kredit siyosatini takomillashtirish to'g'risida"gi qaroriga asosan, mamlakat Markaziy bankiga 2020-yil 1-yanvardan boshlab inflyatsiya darajasini 2021-yilda 10 foizgacha pasaytirish va 2023-yilda inflyatsiyaning doimiy maqsadini 5 foiz darajasida belgilash orqali pul-kredit siyosati mexanizmlarini inflyatsiyani nishonlash rejimiga bosqichma-bosqich o'tishni ta'minlash vazifasi qo'yildi.

Xulosa. Markaziy bankning pul-kredit siyosati va uning makroiqtisodiy ahamiyatini oshirish imkonini beradi.

Ushbu muammolarni hal qilish quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Inflyatsiyani samarali jilovlashda pul-kredit siyosati vositalarining samaradorligini oshirishga qaratilgan ishlar ko'lami o'rta muddatli istiqbolda inflyatsion targetlash rejimiga bosqichma-bosqich o'tish munosabati bilan zarur iqtisodiy va huquqiy (mustaqillik) asoslarini to'liq amalga oshirishni o'z ichiga oladi. talab qiladi.

2. Bank tizimining innovatsion rivojlanish yo'liga o'tishini ta'minlash tijorat banklarining likvidligini tezkorlik bilan ta'minlashni taqozo etadi. Respublikamiz bank amaliyotida bu borada muammolar mavjud. Xususan, Markaziy bank hisobvarag'i va lombard kreditlarining mavjud emasligi likvidlikni tez ta'minlash imkonini bermayapti.

3. Respublikamizda banklarning moliyaviy vositachilik rolini yanada oshirish bilan bog'liq dolzarb muammolar mavjud. Xususan, majburiy zaxiralar stavkalari darajasi yuqorilgicha qolmoqda. Xususan, Markaziy bankning tijorat banklariga qayta moliyalash kreditlari ajratilmayotgani natijasida kredit kengayishi va banklarning joriy likvidligini rag'batlantirishga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son qarori. 2022-2026-yillarda Yangi O'zbekistonni rivojlantirish strategiyasi to'g'risida // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 28.01.2022 y., 06/22/60/0082. <https://lex.uz/docs/5841063>.

2. Bernanke B. Cheklangan ixtiyoriylik va pul-kredit siyosati. Nyu-Yorkdagi pul sotuvchilari oldidagi so'zlar. N.Y.: Universitet, 2003. 3 fevral.

3. Berns A. Iqtisodiy siyosatchining rad etishlari: nutqlar va Kongress bayonotlari: 1969-1978. Vashington: Amerika tadbirkorlik instituti, 1978. – B. 50.

4. Malkina M. Yu. Rossiyada inflyatsiya jarayoni va moliyaviy-kredit tartibga solish. Uchebnoye posobiye. - M.: INFRA-M, 2012. - B. 254.
5. Moiseyev S.R. Denejno-kredit siyosati: nazariya va amaliyot. Uchebnoye posobiye. - M.: Moskovskaya finansovo-promqshlennaya akademiyasi. 2011. - B. 21.
6. Vinogradov D.V., Doroshenko M.E. Finansovo-denejnaya ekonomika. Uchebnoye posobiye. - M.: Izd. uy GU VShE, 2009. - B. 360.
7. Miller R.L., Van-Xuz D.D. Sovremennye dengi va bankovskoye delo. Per. Ingliz tili - M.: INFRA-M, 2000. - P.428.
8. Menkiyu N.G. Printsip makroiqtisodiydir. 4-oye izd. Per. Ingliz tili - SPb.: Piter, 2009. - P. 297.
9. www.cbu.uz – O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining rasmiy sayti
10. www.cbu.uz – O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining rasmiy sayti